

УДК [378.015.31:7]:741

Шикирінська О. А. Підготовка майбутніх вчителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва / О. А. Шикирінська // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 28. Том 4. – С. 247-251

Автор

Оксана Шикирінська

Оксана Шикиринская

Oksana Shykyrinska

Назва

Підготовка майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

Подготовка будущих учителей к формированию эстетической культуры младших школьников средствами изобразительного искусства

Preparation of future teachers for the formation of the aesthetic culture of primary school children by means of fine art

Ключові слова

Ключові слова: підготовка, естетична культура, образотворче мистецтво, молодші школярі.

Ключевые слова: подготовка, эстетическая культура, изобразительное искусство, младшие школьники.

Keywords: training, aesthetic culture, art, elementary school students.

Анотації

Анотація. У статті охарактеризовано змістовий компонент процесу підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших

школярів засобами образотворчого мистецтва. Відображено основні вимоги до змісту підготовки вчителя в освітніх нормативних документах. Проаналізовано науковий доробок останніх років щодо питань підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Визначено дефініцію «естетична культура» та окреслено її основні компоненти. Обґрунтовано роль мистецтва у формуванні естетичної культури особистості. Наголошено, що образотворче мистецтво є однією з найдоступніших й емоційно-захоплюючих форм творчості молодших школярів. Виокремлено основні етапи (мотиваційно-інформаційний, операційно-інтегруючий та проєктивно-діяльнісний) організації освітнього процесу підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів. Здійснено процесуальну характеристику означених етапів: окреслено мету, завдання роботи, застосовані технології (ігрові, пояснювально-ілюстративні, проблемно-евристичні, сугестивні, естетотерапевтичні, інтеграційні). Сфокусовано увагу на особистісно-орієнтованому підході як основному, стратегічному напрямку організації освіти, а також на принципах індивідуалізації, діалогічного спілкування та рефлексивності. Особливу увагу приділено формам (лекція-концерт, виставка з коментарем, екскурсії, презентації художніх проєктів інформаційного, дослідницького, ігрового, творчого типів) і методам (пошукові, аналітичні, асоціативні, інтегративні, імпровізаційні, порівняльного та емоційно-сислового аналізу, інваріантного тлумачення, тематичного моделювання) роботи в означеній діяльності. Наведено приклади їхнього практичного застосування. З'ясовано, що у процесі вільної творчої образотворчої діяльності формуються художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтації, художньо-образне мислення, розвиваються творчі здібності особистості. Доведено, що засоби образотворчого мистецтва сприяють формуванню естетичної культури особистості.

Аннотація. В статті охарактеризовані содержательный компонент процесса подготовки будущих учителей к формированию эстетической культуры младших школьников средствами изобразительного искусства.

Отражены основные требования к содержанию подготовки учителя в образовательных нормативных документах. Проанализированы научный потенциал последних лет по вопросам подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности.

Определены дефиницию «эстетическая культура» и обозначены ее основные компоненты. Обоснована роль искусства в формировании эстетической культуры личности. Отмечено, что изобразительное искусство является одной из самых доступных и эмоционально-увлекательных форм творчества младших школьников.

Выделены основные этапы (мотивационно-информационный, операционно-интегрирующий и проективно-деятельностный) организации образовательного процесса подготовки будущих учителей к формированию эстетической культуры младших школьников. Осуществлена процессуальную характеристику указанных этапов: обозначены цели, задачи работы, применены технологии (игровые, объяснительно-иллюстративные, проблемно-эвристические, суггестивные, эстетотерапевтические, интеграционные). Сфокусировано внимание на личностно-ориентованном подходе как основном стратегическом направлении организации образования, а также на принципах индивидуализации, диалогического общения и рефлексивности. Особое внимание уделено формам (лекция-концерт, выставка с комментарием, экскурсии, презентации художественных проектов информационного, исследовательского, игрового, творческого типов) и методам (поисковые, аналитические, ассоциативные, интегративные, импровизационные, сравнительного и эмоционально-смыслового анализа, инвариантного толкования, тематического моделирования) работы в указанной деятельности. Приведены примеры их практического применения.

Установлено, что в процессе свободной творческой изобразительной деятельности формируются художественно-мировоззренческие представления, ценностные эстетические ориентации, художественно-образное мышление, развиваются творческие способности личности.

Доказано, что средства изобразительного искусства способствуют формированию эстетической культуры личности.

Abstract. The article describes the substantial component of the process of preparing future teachers for the formation of the aesthetic culture of younger students by means of fine art. The basic requirements for the content of teacher training are reflected in educational normative documents. The scientific potential of recent years on the preparation of future teachers for professional activities is analyzed.

An interpretation of the definition of “aesthetic culture” is given and its main components are indicated. The role of art in shaping the aesthetic culture of the individual is substantiated. It is noted that visual art is one of the most accessible and emotionally exciting forms of creativity of younger students.

The main stages (motivational-informational, operational-integrating and projective-activity) of the organization of the educational process of preparing future teachers for the formation of the aesthetic culture of younger students are highlighted. The procedural characteristic of the indicated stages was carried out: goals, tasks of work, applied technologies (gaming, explanatory, illustrative, problem-heuristic, suggestive, aestherapeutic, integration) are indicated. Focuses on the personality-oriented approach as the main strategic direction of the organization of education, as well as on the principles of individualization, dialogical communication and reflectivity. Particular attention is paid to forms (lecture concert, exhibition with commentary, excursions, presentations of art projects of informational, research, game, creative types) and methods (search, analytical, associative, integrative, improvisational, comparative and emotional-semantic analysis, invariant interpretation, thematic modeling) work in the specified activity. Examples of their practical application are given.

It has been established that in the process of free creative visual activity, artistic-worldviews, value aesthetic orientations, artistic-figurative thinking are formed, and creative abilities of a person develop. It is proved that the means of fine art contribute to the formation of an aesthetic culture of the individual.

Текст

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням вищої школи є розробка способів і засобів підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів, що зумовлено суттєвим підвищенням ролі естетичних факторів у процесі реформування змісту освіти, використанням мистецьких творів у змісті різних навчальних предметів, які сприяють розвитку гуманітарного ставлення дитини до навколишньої дійсності та здатності мистецтва впливати на всебічний розвиток особистості.

На законодавчому рівні основні вимоги до змісту підготовки вчителя відображено в освітніх нормативних документах: «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Законі України «Про вищу освіту», Концепції Нової української школи та ін. У зазначених нормативних актах наголошується на необхідності підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, прагне бути людиною культури, оволодіваючи цінностями й знаннями в галузях мистецтв; здатного знаходити й оперативно використовувати необхідну інформацію у здійсненні міждисциплінарних зв'язків, спроможного до ефективної професійної діяльності на засадах гуманістичної педагогіки.

Аналіз досліджень. Розробка теоретичних концепцій підготовки майбутніх учителів обґрунтовується дослідженнями вітчизняних учених: О. Балла, Е. Бондаревської, В. Васяновича, С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, Л. Кондрацької, Л. Масол, Н. Миропольської, Н. Ничкало, О. Олексюк, Г. Падалки, М. Сови, Г. Тарасенко, О. Шевнюк, О. Щолокової та ін., в яких основним напрямом змісту професійної підготовки учителя науковці визначають її культурологічну спрямованість як одного з найважливіших чинників якісного виконання основної функції освіти; наголошують на важливості органічної єдності загально-педагогічної та культурологічної підготовки майбутніх учителів; зосереджують увагу на формуванні полікультурних, педагогічних і мистецьких цінностей особистості.

Мета статті – охарактеризувати змістовий компонент процесу підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи зміст поняття «*підготовка майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів*», ми спиралися на психолого-педагогічні дослідження, в яких *професійна підготовка до педагогічної діяльності* розглядається як цілісний процес, котрий базується на синтезі знань та їх системному засвоєнні (В. Сластьонін, Н. Тализіна та ін.); як один з видів мистецтва, її зміст і характер порівнюють з діяльністю працівників у галузі літератури, музики, живопису, театру тощо – тобто це складний вид творчої практичної роботи (В. Загвязінський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кічук, Н. Кузьміна, В. Сухомлинський, К. Ушинський, О. Щербаков та ін.). Значний науковий доробок останніх років щодо підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності присвячено розгляду науково обґрунтованих вимог до забезпечення учителем кваліфікованого керівництва художньо-естетичною діяльністю учнів в освітньому процесі (Коваль, 2016). Зокрема, аналізуються питання готовності до активізації художньої діяльності молодших школярів (О. Біла); забезпечення основ мистецької освіти учнів (О. Аліксійчук, В. Дряпіка, С. Коновець, О. Лобач, Г. Локарева, Н. Сулаєва, О. Федій, О. Хижна) тощо.

Аналіз означених досліджень показав, що в процесі професійної підготовки майбутніх учителів відбувається оволодіння знаннями теоретичних та практичних основ вікових закономірностей художнього розвитку дітей молодшого шкільного віку, історико-теоретичними знаннями у галузі мистецтва, навичками художньо-творчої діяльності, що забезпечує високу ефективність професійної діяльності майбутніх учителів.

В контексті дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів на основі аналізу багатомірного феномену культури як процесу реалізації творчого потенціалу людини та її гармонійного розвитку, *естетичну культуру* розуміємо як цілісне,

динамічне особистісне утворення, яке містить у собі естетичні знання законів існування і створення краси; розвиненість чуттєво-оцінного ставлення та образного мислення; сформованість естетичних почуттів, емпатії; здатність до рефлексії, що дає змогу орієнтуватися в різноманітті мистецьких цінностей, формувати через механізми ціннісних орієнтацій сприйняття, переживання, оцінки, смаки, ідеали і погляди. Формування естетичної культури особистості постає як частина загальної духовної культури. Рівень естетичної культури особистості характеризується таким комплексом її проявів, як здібності, установки, знання, вміння, навички, оцінки.

Мистецтво й естетичні аспекти інших сфер суспільного життя проникають в естетичну культуру з різними повноваженнями. Мистецтво – не тільки ядро художньої культури, а й важлива складова естетичної культури, що сконцентровує духовні можливості естетичної культури в цілому. Рівень же естетичної культури так чи інакше знаходить відображення в мистецтві, коригується і спрямовується ним. Формування естетичної культури підростаючого покоління є головним завданням сучасної мистецької педагогіки (Шикирінська, 2009: 131).

Формування естетичної культури – надзвичайно складний процес, у якому беруть участь багато чинників. Серед них помітну роль відіграє *образотворче мистецтво* – специфічна сфера творчої художньої діяльності, що має різноманітні й неоднозначні зв'язки з багатьма аспектами суспільного життя (Основи викладання мистецьких дисциплін, 1998: 127) та є однією з найдоступніших й емоційно-захоплюючих форм творчості молодших школярів. Засоби *образотворчого мистецтва* у формуванні естетичної культури молодших школярів розглядаються у дослідженнях О. Єліної, Л. Зімакової, О. Сороки та ін. При цьому найважливішим є врахування й стимулювати власного бачення й розуміння учнем художніх образів. У процесі вільної творчої образотворчої діяльності формуються художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтації, художньо-образне мислення, розвиваються творчі здібності особистості.

Успішна реалізація процесу підготовки майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва зумовлена системою форм організації і проведення занять та їх змістовим наповненням.

Означений процес пропонується проводити в *три етапи*, зміст яких відрізняється характером діяльності і ґрунтується на досягненнях попередніх.

Мета першого, *мотиваційно-інформаційного* етапу – зацікавленість студентів образотворчою діяльністю. Ґрунтуючись на особистісно-орієнтованому підході як основному, стратегічному напрямку організації освіти, а також на принципах індивідуалізації та рефлексивності, цей етап спрямований на вирішення наступних *завдань*: формування ціннісного ставлення студентів до мистецтва, розвиток пізнавальних інтересів до його видів; активізація емоційно-чуттєвих реакцій в процесі сприйняття творів образотворчого мистецтва; збагачення і систематизація психолого-педагогічних і художніх професійних знань для формування естетичної культури молодших школярів у подальшій професійно-педагогічній діяльності.

Якісному розв'язанню цих завдань сприяло застосування таких *форм* мистецького спілкування, як лекція-концерт, виставка з коментарем, екскурсії; інтерактивної технології діалогічного навчання, а також ігрових (рухливі музичні ігри, кросворди, ребуси, вікторини), пояснювально-ілюстративних (демонстрація наочності, відеоматеріалів, живе виконання вокальних та інструментальних творів), проблемно-евристичних, сугестивних, естетикотерапевтичних, художньо-педагогічних *технологій, методів* порівняльного аналізу, пошукових та інших методів, у процесі яких студенти брали активну участь в обговоренні сучасних проблем у мистецтві загалом та змісту конкретних мистецьких творів зокрема.

Так, з метою розвитку асоціативної властивості ми застосовували *метод* «*Веселка асоціацій*»: студентам було запропоновано знайти асоціацію образу відповідно до запропонованої теми. Наприклад, впродовж вивчення теми «Сприйняття художнього образу у пейзажному живопису» під час сприйняття

полотен І. Грабаря, І. Левітана, І. Остроухова, І. Пелевіна, В. Поленова, О.Саврасова, І. Шишкіна та ін. на осінню тематику студентами було знайдено такі асоціації: «золоте багаття», «багряне віяло», «занудна плакса», «щира господиня», «скатертину-самобранку» та ін. Підґрунтям виникнення таких асоціацій є той психологічний стан, ті почуття, які викликають у глядача пейзаж-картина. Ускладнюючи завдання попереднього методу, ми пропонували студентам знайти літературні або музичні епіграфи до осінніх пейзажів.

Прикладом творчої *вправи-асоціації* є завдання ідентифікувати себе з образом певної картини (наприклад, «Знову двійка» Ф. Решетникова, «Катя з ляльками» З. Серебрякової, «П'єро та Арлекін» П. Сезанна, «Богатирі» В. Васнецова тощо) та відтворити власну фізичну й психологічну характеристику у вигляді текстової інформації (монологу чи діалогу з персонажем картини) або як театралізовану міні-виставу за участю двох і більше студентів (з дотриманням деталей картини в костюмах й атрибутиці). Таке сприйняття образу базується на міжчуттєвих зв'язках й асоціаціях та характеризується глибшим, стійкішим, ніж емоція, почуттям. У подальшому перед студентами ставилось завдання відобразити свій емоційний стан у вигляді замальовки, малюнка.

Другий – *операційно-інтегруючий* – етап націлений на формування практичних умінь художньо-педагогічної інтерпретації творів образотворчого мистецтва як засобу розкриття їхнього ідейно-образного змісту на основі систематизації загальнопедагогічних і фахових знань, принципів історизму, художніх аналогій, художнього перекладу, способів і форм інтегративної взаємозв'язку різновидів мистецтв. Реалізація завдань даного етапу підготовки передбачає використання *методів* порівняльного та емоційно-сміслового аналізу, інваріантного тлумачення, тематичного моделювання, імпровізації, проблемного пошуку; інтеграційних художньо-педагогічних технологій; виконання творчих завдань.

Так, застосовуючи *метод тематичного моделювання*, ми запропонували студентам підібрати твори двох видів мистецтва (музика та живопис), що

об'єднані спільною темою й аналогічні за настроєм та створити вербальну художньо-педагогічну інтерпретацію художнього образу. Увага студентів зверталась на неповторне втілення однієї теми різними авторами у різних видах мистецтва та на багатогранність розкриття одних і тих же образів засобами різних мистецтв. Запропоновані нами творчі завдання на основі принципів діалогічного спілкування та інтеграційного використання творів різних видів мистецтва передбачали набуття навичок імпровізаційної діяльності, а також активізацію сенсорних образних асоціацій студентів: передати за допомогою жестів, танцювальних рухів, пантоміми характери персонажів картини; «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розіграти уявний діалог за сюжетом картини («натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрета»); намалювати ілюстрації до дитячих казок; намалювати фрагменти мультфільму (розкадровка); намалювати реалістичні композиції (сюжетно-тематичні, пейзажні тощо) — «візуальні розповіді» до програмних музичних творів; відобразити розвиток музики, її форми в безпредметних кольорових композиціях — «візуальних варіаціях», «живописних рондо», в яких змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність) відповідно до змін у музиці (Масол, 2006: 74).

У процесі третього – *проективно-діяльницького* – етапу передбачалося вирішення наступних *завдань*: застосування набутих умінь і навичок художньо-педагогічної інтерпретації творів образотворчого мистецтва у формі презентації художніх *проектів* інформаційного, дослідницького, ігрового, творчого типів (індивідуальних і колективних; групових, змагальних і конкурсних; монопредметних й інтеграційних), які спрямовані на трансляцію майбутнім вчителем художньої оцінки творів образотворчого мистецтва молодшим школярам з метою емоційно-естетичного впливу на свідомість учнів і активізацію творчої активності студентів у художній діяльності. Ґрунтуючись на принципі індивідуалізації, завдання цього етапу вирішувалися шляхом використання художньо-педагогічних технологій, які включали дослідні, пошукові, проблемні методи, творчі за своєю суттю, зокрема, метод проектів.

Наприклад, під час вивчення теми «Сприйняття художнього образу в картинах історичного жанру», дослідницька робота студентів полягала у пошуку історичних відомостей, на основі яких створювався сюжет певної картини. Це передбачало актуалізацію всього обсягу знань, набутих студентами під час теоретичної підготовки, опрацювання додаткової історичної, мистецтвознавчої, педагогічної літератури (дослідження, анотації, критичні статті тощо), використання біографічних документів, що стосуються даного твору й описують ті або інші аспекти його створення, історію задуму, пояснення змістовної концепції тощо; винайдення та обґрунтування власної точки зору на тлумачення програмної назви та образного змісту мистецького твору. Особлива увага приділялася прийомам творчого розуміння засобів мистецької виразності як мови мистецтва, потенціальним можливостям відтворення відповідного авторського задуму тощо.

Узагальнення результатів експериментальної роботи дозволили виявити позитивну динаміку професійної готовності майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва (рис. 1).

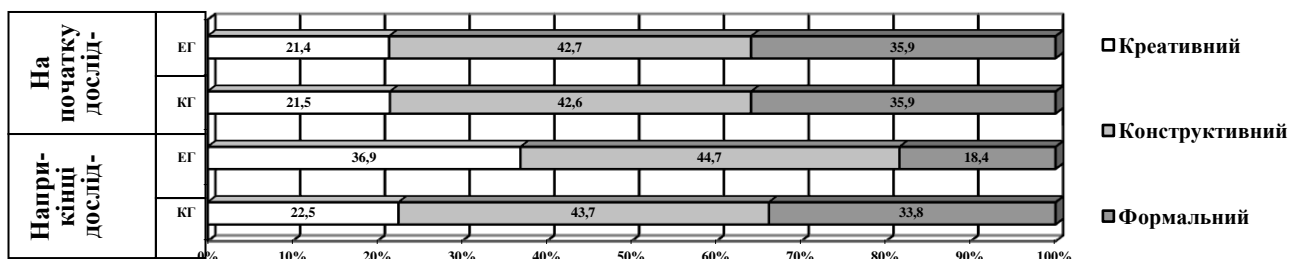

Рис. 1. Динаміка готовності майбутніх учителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

Отримані дані засвідчують позитивні зрушення, що відбулися в експериментальній групі в процесі формувального етапу експериментальної роботи завдяки впровадженій структурно-функціональній моделі, яка передбачала поетапну реалізацію форм та методів роботи.

Висновки. Таким чином, завдяки глибокому проникненню мистецтва в освітній процес з орієнтацією на використання специфічних методів інтегративних навчальних технологій професійної підготовки майбутніх учителів, створюються можливості для реалізації основних освітніх завдань загальної системи освіти, творчого здійснення художньо-педагогічної діяльності майбутніх вчителів в школі а відтак, і забезпечення формування високого рівня естетичної культури молодших школярів. Викладена в статті послідовність етапів підготовки майбутніх вчителів до формування естетичної культури молодших школярів засобами образотворчого мистецтва передбачає розгляд її як фактора інтенсифікації професійної підготовки студентів.

Проведена експериментально-дослідна робота значною мірою сприяла формуванню в студентів ціннісних орієнтацій та позитивної мотивації до мистецько-педагогічної діяльності; активізації інтересу до образотворчого мистецтва; прагненню й установці на діалогічність у спілкуванні з мистецтвом; засвоєнню майбутніми педагогами системи психолого-педагогічних та фахових знань, спрямованих на формування естетичної культури молодших школярів; оволодінню майбутніми учителями комплексом професійно-педагогічних умінь та навичок та їхньому творчому застосуванню у практичну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Изобразительное искусство и художественный труд. Сост. Неменский Б. М.– М.: Просвещение, 2000. 187 с.
2. Коваль Т.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у контексті парадигмального оновлення сучасної освіти. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. № 3 (57). С. 390-398.
3. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
4. Основи викладання мистецьких дисциплін. К.: ІЗМН АПН України, 1998. 184 с.

5. Шикирінська О.А. Художньо-естетична освіта як невід’ємна складова фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 8 (13). С. 130-134.

REFERENCES

1. Yzobrazytelnoe yskusstvo y khudozhestvennyy trud. [Visual art and artwork]. Sost. Nemenskiy B. M.– M.: Prosveshchenye, 2000. 187 p. [in Ukraine].

2. Koval T.V. Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u konteksti paradyhmalnoho onovlennia suchasnoi osvity. [Vocational training for the future elementary school teacher in the context of paradigm update of modern education]. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. Makarenko, 2016. № 3 (57). pp. 390-398. [in Ukraine].

3. Masol L.M. Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli. [Methods of teaching art in elementary school]. Kharkiv: Vesta: Vydavnytstvo «Ranok», 2006. 256 p. [in Ukraine].

4. Osnovy vykladannia mystetskykh dystsyplin. [Basics of teaching art disciplines]. K.: IZMN APN Ukrainy, 1998. 184 p. [in Ukraine].

5. Shykyrinska O.A. Khudozhno-estetychna osvita yak nevidiemna skladova fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Aesthetic education as an integral part of the professional training of a future elementary school teacher]. Kyiv: NPU named after M. Dragomanov, 2009. Vyp. 8 (13). pp. 130-134. [in Ukraine].